

19. France Prešeren u nastavi književnosti jučer i danas (a sutra?)

Mirjana Benjak, Vesna Požgaj Hadži

Svako književno djelo sadrži u sebi probleme koji nisu vremenski omeđeni, tj. nudi univerzalne probleme s kojima se suočavaju sve generacije.

Djelo živi po svome čitatelju, a ne po vremenu u kojem je nastalo.

Dragutin Rosandić

Problem položaja i pristupa pjesničkom djelu prvaka slovenskog romantizma Franceta Prešerna u gimnazijskoj nastavi književnosti može se sagledati s više aspekata. Kao pri uvrštavanju bilo kojeg književnika u nastavni program, tako i u slučaju Prešerna, rasprava započinje otvaranjem pitanja kriterija koji se odnose na izbor književnih sadržaja. U slučaju Franceta Prešerna otvara se i značajno pitanje položaja »starije« književnosti u procesu gimnazijskoga književnog odgoja i obrazovanja, iz čega proizlazi zahtjev za provođenjem procesa aktualizacije u metodičkom oblikovanju programom određenih tema i jedinica. To znači da bi obradu Prešernova djela valjalo utemeljiti na načelima teorije recepcije i teorije stvaralačke nastave.

Želeći rasvijetliti navedene probleme, obavili smo komparativno istraživanje u kojem smo analizirali položaj Franceta Prešerna i pristup njegovu stvaralaštvu u hrvatskoj i slovenskoj gimnazijskoj nastavi književnosti. Analizom su obuhvaćeni nastavni programi i neke od čitanki/udžbenika koji su bili u upotrebi na pragu tisućljeća kao i one koje su bile u upotrebi prije promjena koje su zahvatile hrvatski i slovenski (srednjo)školski sustav 90-ih godina prošloga stoljeća.

19.1. France Prešeren u svjetlu kriterija izbora književnih sadržaja

Ne postoji rasprava o književnom odgoju i obrazovanju koja u prvi plan ne postavlja problem kriterija izbora književnih sadržaja.¹³⁰ Da se pri tome radi prvenstveno o shvaćanju uloge (cilja, svrhe) književnog odgoja i obrazovanja, vidljivo je iz sadržaja nastavnih programa. Analizirani programi, naime, zorno pokazuju kako su se u određenim vremenima preferirali određeni kriteriji koji su često udaljeni od pedagoško-psiholoških, književnoznanstvenih i estetskih kriterija. Tako npr. u

130 »Metodička je znanost utvrdila *kriterije* prema kojima se odabiru književni sadržaji: estetski, nacionalni, internacionalni, književnopovijesni, žanrovski, recepcijski, kriteriji interesa i privlačnosti (zanimljivosti) i dr.« (Rosandić, 1993, 19)

Uvodu programa za *Hrvatski ili srpski jezik i književnost* iz 1973. piše: »Izbor književnih tekstova temelji se na estetskom kriteriju. Uvažavajući taj kriterij prednost se daje tekstovima sa socijalnom tematikom u kojima pisac obrađuje društveno-političke pojave svoga vremena.«¹³¹ U programu iz 1984. stoje i ovako formulirani zadaci nastave hrvatskoga ili srpskoga jezika, književnosti, scenske i filmske umjetnosti: »razvijati osjećaj bratstva, jedinstva i ravnopravnosti naroda i narodnosti samoupravne SFR Jugoslavije sadržajima književnosti, scenske i filmske umjetnosti«, »analizom umjetničke i jezične materije izgrađivati marksistički pogled na svijet« i sl.¹³² Nastavni program iz sredine 90-ih godina prošloga stoljeća udaljava se od »jugoslavenske književnosti« te između ostalog ističe svrhu nastave hrvatskoga jezika koja se ostvaruje ovim zadaćama: »upoznati reprezentativna djela hrvatske i antologijska djela svjetske književnosti iz svih književnih razdoblja«, »upoznati hrvatsku svekoliku kulturnu baštinu radi izgrađivanja nacionalnog identiteta i svijesti o pripadnosti evropskom duhovnom i uljudbenom krugu.«¹³³

Iz tako različitih koncepcija nastavnih programa proizlazi i različit položaj, u kvalitativnom i u kvantitativnom smislu, Franceta Prešerna. On se, vidjet ćemo, mijenjao, zahvaljujući upravo različitim kriterijima kojima su autori programa odabirali književne sadržaje.

19.1.1. Hrvatski programi

Program iz 1973. polazi od toga da je »hrvatska književnost i književnost drugih jugoslavenskih naroda postavljena (...) u odnos prema književnosti evropskih naroda. Taj se odnos prati u svim razdobljima (...). Time se hrvatska književnost i književnost drugih jugoslavenskih naroda promatra kao sastavni dio evropskih naroda.«¹³⁴ Na Franceta Prešerna nailazimo već u 1. razredu, gdje se u okviru Pristupa književnom djelu predlaže za interpretaciju njegov sonet *Vrba*. U sklopu nastavne cjeline Romantizam u književnostima drugih jugoslavenskih naroda predviđena je obrada dviju nastavnih tema/jedinica: *Sonetnog venca* i *Stvaralačkog lika Franceta Prešerna* (monografski). U Objašnjenju stoji: »Iz slovenskog romantizma monografski će se obraditi France Prešeren. Interpretacijom (cjelovitom) njegova *Sonetnog venca* učenici će upoznati bitne značajke slovenske književnosti u

131 *Hrvatski ili srpski jezik i književnost, Osnove nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje u SR Hrvatskoj*, Prosvjetni vjesnik, 26/7, Zagreb, 10. prosinca 1973, 161.

132 *Zajedničke programske osnove srednjeg usmjerenog obrazovanja, Jezično-umjetničko područje*, Vjesnik Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske, 4/12, Zagreb, 24. travnja 1984, 4-5.

133 *Nastavni program za gimnazije, Hrvatski jezik za gimnazije*, Glasnik Ministarstva prosvjete i športa, Zagreb, 1995, 152.

134 *Hrvatski ili srpski jezik i književnost, Osnove nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje u SR Hrvatskoj*, Prosvjetni vjesnik, 26/7, Zagreb, 10. prosinca 1973, 160.

razdoblju romantizma. Otkrivat će inspiraciju djela (intimnu i nacionalno-rodoljubnu), strukturu i umjetnički izraz. Svojim porukama utjecat će Sonetni venec na učenikov osjećajni život, oplemenjivati njegovu ličnost, razvijati ljubav prema narodu. Čitanjem i interpretacijom izvornoga teksta upoznavat će ljepote i izražajnu snagu slovenskog jezika. U portretiranju Prešernova lika istaknut će se njegove zasluge za razvoj slovenske kulture«. ¹³⁵

Zajedničke osnove iz 1984. predviđale su obradu Franceta Prešerna u 2. razredu u sklopu Romantizma u književnostima jugoslavenskih naroda, odnosno Slovenske književnosti romantizma u tzv. Obrazovnoj jezgri, koja je bila obavezna za sve učenike. Prešeren je predstavljen pjesmom *Vrba* i *Sonetnim vijencem*. Kao bitne interpretacijske odrednice u obradi *Vrbe* navedene su: »Elegija razočaranog intelektualca otrgnutog od svog sela. Sonet«, a u obradi *Sonetnog vijenca*, odnosno Prešernova književnog portreta: »Inspiracija: neuzvrćena ljubav i odnarođivanje. Sklad sadržaja, forme i izraza. Kompozicija i struktura Sonetnog vijenca, akrostih. Uloga Prešerna u razvoju jezika, pjesničkog izraza i slovenske umjetničke književnosti. Književnoumjetničke značajke Prešernova djela«. ¹³⁶

Nastavni program donijet 1995. ne navodi interpretacijske odrednice već predlaže obradu *Sonetnog vijenaca* u 2. razredu gimnazije, i to u sklopu nastavne cjeline evropskog predromantizma i romantizma. ¹³⁷

19.1.2. Slovenski programi

Položaj Franceta Prešerna u slovenskim je programima drukčiji, osobito u smislu količine sadržaja, što je i razumljivo, jer je romantični pjesnik jedan od najznačajnijih književnih pojava u povijesti slovenske literature te je i logično da se njemu u nastavi posvećuje izuzetna pozornost. ¹³⁸

135 *Hrvatski ili srpski jezik i književnost, Osnove nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje u SR Hrvatskoj*, Prosvjetni vjesnik, 26/7, Zagreb, 10. prosinca 1973, 164.

136 *Zajedničke programske osnove srednjeg usmjerenog obrazovanja, Jezično-umjetničko područje*, Vjesnik Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske, 4/12, Zagreb, 24. travnja 1984, 15.

137 Prešeren se obrađuje kao posljednji u nizu evropskih/svjetskih romantičara Goethea, Schillera, de Lamartinea, Wordswortha, Poea, Puškina i Ljermontova. Ovom prilikom valja napomenuti da Prešerna nema u programima Hrvatskog jezika za četverogodišnje i trogodišnje strukovne škole.

138 Tako su u programu *Slovenski jezik in književnost, Učni načrt za pouk književnosti v 1., 2. in 3. razredu srednje šole*, Delovno gradivo (Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, Ljubljana, 1992) u Izboru književnih besedil iz Berila 1 predviđena ova Prešernova djela za interpretaciju (u zagradi su navedeni sati predviđeni za interpretaciju): *Slovo od mladosti* (1), *Sonetje nesreče* (1), *Sonetni venec*, 1, 7. i 15. sonet (2), *Krst pri Savici*, Obravnava domačega branja s podporo odlomka (2), *Pevcu* (1) i *Zdravljica* (1).

Programom iz 1995. (*Učni načrt za predmet slovenščina v gimnazijah /560 ur/*, Nacionalni kurikularni svet, Predmetna kurikularna komisija za slovenščino, Projekt za prenovu pouka slovenščine, Ljubljana, 1995) u sklopu Romantike na Slovenskem, odnosno cjeline Prešeren, lik in delo gradivo je u Obveznim besedilima in obdobjima za II. razred prošireno (za što je predviđeno 14 sati obrade): *Slovo od mladosti*, *Sonetje nesreče* (predsem 1., 5. i 6. sonet), *Sonetni venec* (predsem 1., 7., 8. i 15. sonet), *Krst pri Savici*, *Pevcu*, *Nezakonska mati*, *Hiere svet* ali *Učenc*, *Neiztrohnjeno srce*.

Interpretacijske odrednice u slovenskim starijim i novijim programima odnose se na tematiku, motive, ideje, formu, strukturu te jezične i stilske karakteristike Prešernovih djela.¹³⁹

19.1.3. Rezultati analize hrvatskih i slovenskih programa

Analiza hrvatskih i slovenskih nastavnih programa pokazala je kako su se autori vodili različitim kriterijima pri uvrštavanju Prešerna u gimnazijsku nastavu književnosti. Dok je, sasvim logično, u slovenskim i starijim i novim programima, naglašen nacionalni kriterij, hrvatski su stariji programi isticali »jugoslavenski«, koji je u novim programima zamijenjen evropskim kriterijem. Za književnopovijesni, žanrovski i estetski kriterij možemo ustvrditi da su zajednički autorima hrvatskih i slovenskih programa. No mora se također ukazati na činjenicu (koja nije zanemarljiva) da su i jedni i drugi vodili premalo računa o recepcijskom kriteriju, kriteriju interesa i privlačnosti u strukturiranju programskih odrednica.

19.2. Metodički pristupi stvaralaštvu Franceta Prešerna u čitankama/udžbenicima

Udžbenik književnosti je stručno-metodičko djelo utemeljeno na predlošku nastavnog plana i programa, a sadrži izbor književnoumjetničkih i književnoznanstvenih sadržaja »koje odabire, organizira i oblikuje prema zahtjevima teorije didaktičkog prijenosa (prijenosa umjetničke i znanstvene matrice u didaktičku), spoznajne teorije učenja, teorije recepcije, teorije komunikacije i teorije stvaralaštva« (Rosandić, 1997, 15). U prvom planu analize hrvatskih i slovenskih udžbenika bio je sustav metodičkih postupaka (metodički instrumentarij) koji se odnose na komunikaciju s djelom Franceta Prešerna.

19.2.1. Hrvatske čitanke/udžbenici

Hrvatski udžbenici već od 70-ih do 80-ih godina prošloga stoljeća afirmiraju takvo didaktičko/metodičko oblikovanje koje je utemeljeno na interpretativno-analitičkom sustavu. To je vidljivo npr. u udžbeniku za 2. razred srednjih škola iz 1976.¹⁴⁰ i u udžbeniku za 1. razred srednjih škola iz 1979.,¹⁴¹ koji su

139 Za interpretaciju *Sonetnog vijenca* u programu iz 1995. navedene su ove odrednice: »Pojem sonetnega venca, zgradba; Ljubezenska, domovinska in pesniška tematika (Orfejev mit); Metaforika. Magistrale (zgradba, akrostih)«.

140 D. Rosandić i M. Šicel: *Čitanka s pregledom književnosti za II. razred srednjih škola*, Školska knjiga, Zagreb, 1976.

141 D. Rosandić i M. Šicel: *Književnost 1, čitanka s pregledom književnosti*, I. prerađeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1979.

sastavljeni na predlošku nastavnog programa iz 1973. Njihova metodička koncepcija pokazuje udaljavanje od reproduktivnog tipa čitanke/udžbenika koji je dotad prevladavao u nastavi književnosti.

Pridržavajući se programskih zahtjeva koji se odnose na obradu onih književnika koji se izlažu na monografskoj razini,¹⁴² udžbenička jedinica France Prešeren (smještena u cjelinu Romantizam u slovenskoj književnosti) u tim se udžbenicima otvara književnoumjetničkim tekstom (cijelim tekstom *Sonetnog vijenca* u izvornom obliku i u prijevodu). *Vijencu* prethodi moto: strofa koja započinje stihom »I kad Kranjcu jednom zora će da svane«, koja zapravo predstavlja poticajni tekst koji omogućuje očekivanu recepciju Prešernova remek-djela. Nakon *Sonetnog vijenca* slijede pitanja i zadaci koji se odnose na izvore pjesnikove inspiracije, odnos pjesnika prema Juliji, motive, pjesnikov doživljaj povijesti i domovine, savršenstvo forme i romantične elemente. Ta pitanja i zadatke možemo svrstati u instrumentarij koji omogućuje razumijevanje, analizu i tumačenje teksta.¹⁴³ Kao što je predviđeno programom, i udžbenik nakon interpretacije piščeva djela »oblikuje stvaralački portret« pisca (pomoću opširnog teksta Prešernovo pjesničko djelo i kratke bibliografske bilješke), iza kojeg slijedi sintetski tekst Književnost romantizma i začetaka realizma u Sloveniji koji nisu popraćeni nikakvim metodičkim instrumentarijem.¹⁴⁴

Od neverbalnih metodičkih instrumentarija, u udžbeniku se nalaze likovni predlošci (crno-bijele fotografije naslovnice I. izdanja stranice *Krsta pri Savici* i portret pjesnika).

Nakon što su šk. g. 1990/91. u Hrvatskoj opet započele s radom gimnazije, trebalo je pričekati stanovito vrijeme s novim programom i novim udžbenicima.¹⁴⁵ Godine 1995. izlaze udžbenici, čiju je koncepciju osmislio D. Rosandić. Radi se o suvremenom recepcijsko-stvaralačko-komunikacijskom, razgranatom, višeizvornom

142 »Književno gradivo izlaže se na tri razine: razini interpretacije, monografskoj razini i razini obavijesti. (...) Monografska razina odnosi se na one književne stvaraocce koji su ušli u program kao najznačajniji predstavnici svoje epohe. Oni su u programu predstavljeni većim brojem sati. Iz njihova se opusa odabiru najznačajnija djela i najznačajnija područja rada. Monografska razina uključuje i interpretacijsku razinu. Najprije se interpretiraju odabrana djela tih pisaca, a zatim se oblikuje autorov stvaralački portret. U oblikovanju autorova stvaralačkog portreta uključuju se književnopovijesni i književnoteorijski podaci«. (*Hrvatski ili srpski jezik i književnost, Osnove nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje u SR Hrvatskoj*, Prosvjetni vjesnik, 26/7, Zagreb, 10. prosinca 1973, 160)

143 Instrumentarij istih karakteristika prisutan je i u interpretaciji soneta *Virba* (u udžbeniku za 1. razred) i pjesme *Nezakonska mati* (u udžbeniku za 2. razred).

144 Bez njega učenici su primorani primati gotove spoznaje o značajkama pjesnikove ličnosti, socijalnom i političkom okruženju, o npr. Prešernovu sukobu s »onim elementima slovenskog društva koji nisu shvatili suvremene ideje svog vremena«, njegovu opredjeljenju za »potpunu slobodu umjetničkog stvaralaštva i za prodore u osobne svjetove pjesnika«, o pjesniku »prometejske snage, koji je uspio slovensku književnost podići na razinu evropske literature« i dr.

145 U gimnazijama su se u međuvremenu upotrebljavala izmijenjena i prerađena izdanja »starih« udžbenika.

tipu udžbenika.¹⁴⁶ U udžbeniku za 2. razred gimnazije¹⁴⁷ France Prešeren, koji je smješten u udžbeničku jezgru evropskog/svjetskog predromantizma i romantizma, predstavlja se najprije (uokvirenom) bibliografskom bilješkom i likovnim portretom. Slijedi lokalizirajući tekst o *Sonetnom vijencu*, čiji su 1, 2, 4. i 15. sonet dani u prijevodu L. Paljetka. Natuknice na margini svakog soneta odnose se na ključne tematske riječi, a pitanja i zadaci, koji slijede iza svih soneta, spadaju u onaj metodički instrumentarij koji svrstavamo u instrumentarij koji omogućuje razumijevanje, analizu i tumačenje sadržaja (u smislu teme, motiva, stilskih sredstava i oblika *Sonetnog vijenca*). Na kraju ove udžbeničke jedinice nalazi se odlomak iz teksta B. Paternua *France Prešeren i njegovo pjesničko djelo*, koji nije popraćen nikakvim metodičkim instrumentarijem. Zanimljivo je da u sintetskom tekstu koji slijedi (Predromantizam i romantizam) nema ni riječi o Prešernu.

Iste su godine izišli udžbenici koji su određeni kao alternativni. U udžbeniku za 2. razred gimnazije¹⁴⁸ Prešeren je smješten u jezgru Romantizam. I u njemu se pristup pjesniku otvara bibliografskom bilješkom i portretom. Slijede vrlo kratki tekstovi O slavenskom romantizmu (»čvršće vezan uz narodnu prošlost i nacionalnu kulturnu baštinu i zaokupljen je rješavanjem aktualnih društvenih pitanja«, »odraz sveukupne društvene i političke stvarnosti osobito je vidljiv u Puškinovu i Prešerenovu djelu«), O Prešernovu značenju za slovensku književnost (»prvi u slovenskoj književnosti uveo sonet, sonetni vijenac, romancu, baladu, gazelu, glosu, elegijski distih, tercinu...«)¹⁴⁹ i tekst o formi *Sonetnog vijenca*. Tek nakon toga nailazimo na književnoumjetnički tekst: *Magistrale* (u prijevodu G. Krkleca). Pitanja i zadaci iza soneta podijeljeni su u 2 grupe naslovljene Uoči samostalnog istraživanja i Za samostalno istraživanje. Prva se grupa pitanja odnosi na tematsku interpretaciju, dok su pitanja i zadaci u drugoj grupi namijenjena učenicima nakon što pročitaju *Sonetni vijenac* u cijelosti, a odnose se na tematsku i motivsku problematiku, na misaonu i osjećajnu razinu i univerzalnost značenja pojedinih stihova Prešernova *Vijenca*.

19.2.2. Slovenske čitanke/udžbenici

Slovenski udžbenici, za razliku od hrvatskih, trebat će duže vremena da iz reproduktivnog tipa prijeđu u receptivno-stvaralački tip udžbenika. U nekim razredima slovenskih gimnazija i ostalih srednjih škola sredinom 90-ih godina prošloga

146 Takve karakteristike posjeduju Rosandićevi udžbenici za 1. i 3. razred, dok udžbenici za 2. i 4. razred autora J. Kekeza i V. Pandžića, iako proizašli iz iste koncepcije, pokazuju stanovite nedostatke (istovremeno s udžbenicima nisu npr. izašli radni listovi i priručnici za nastavnika, a manjkavosti se pokazuju i na metodičkoj razini te u usuglašavanju s nastavnim programom).

147 J. Kekez i V. Pandžić: *Književnost 2, Udžbenik za II. razred gimnazije*, Profil international, Zagreb, 1995.

148 Skupina autora: *Čitanka 2, udžbenik za 2. razred gimnazije*, (ur. D. Juričić), Školska knjiga, Zagreb, 1995.

149 Ibidem, 309.

stoljeća u upotrebi su bile čitanke sastavljene na temelju izmijenjenog, odnosno prepravljenog nastavnog programa za srednje škole iz godine 1992. Već njihovo prelistavanje otkriva da se radi o tipičnom primjeru reproduktivne čitanke.¹⁵⁰ Takva je npr. čitanka za 1. razred gimnazije i drugih srednjih škola,¹⁵¹ u kojoj je potpuno izostao metodički instrumentarij koji bi omogućio učeničku komunikaciju s Prešernovim tekstovima (*Slovo od mladosti, Sonetje nesreće, Sonetni venec, Krst pri Savici, Pevcu, Zdravljica*). Slična je koncepcija čitanke za 4. razred,¹⁵² u kojoj se, u sklopu tematskog kruga Tradicionalna in moderna lirika nalazi Prešernov *Zvezdogledam*, a u sklopu Epa i romana odlomak iz *Krsta pri Savici*. Iako su u njoj, nakon Napomena, dodana Pitanja, ona po svojoj cjelokupnoj koncepciji (npr. izostanak slikovne komponente, lokalizirajućih tekstova, zadataka za istraživački rad i sl.) pripada zastarjelom, reproduktivnom tipu udžbenika.

Hvalevrijedan pomak u smislu izrade recepcijsko-stvaralačko-komunikacijskog, razgranatog, višeizvornog tipa udžbenika predstavljaju izdanja koja su za slovenske gimnazije i ostale srednje škole počela izlaziti kasnih 90-ih godina.¹⁵³

Tako se uz udžbenik kao temeljnu knjigu (temeljnog izvora učenja), koji donosi sadržaje za sve učenike, uspostavljaju i dopunski izvori učenja u obliku radnih bilježnica sa svrhom individualizacije književnog odgojno-obrazovnog procesa. Jedan je od takvih izvora i radna bilježnica inspirativnog naslova *Stežice do besedne umetnosti 2*.¹⁵⁴ Već na prvi pogled možemo ustanoviti da njezina autorica pridaje veliko, i dosad zanemareno, značenje neverbalnom ostvarivanju metodičkog instrumentarija, odnosno likovnografičkim predlošcima koji korespondiraju s književnoumjetničkim i književnoznanstvenim sadržajem. Vidljivo je to i na »duplerici« koja uvodi učenika u programsku/udžbeničku temu Romantika pri Slovencih (od 1830. do 1848), na kojoj tekstovi (sažeti, u rukopisnoj formi, čiji naslovi u »oblačićima« podsjećaju na stripovna rješenja) dobro korespondiraju s

150 Književni su tekstovi u njima opremljeni bilješkama, koje donose najosnovnije podatke o književniku, njegovim djelima i odabranom tekstu. Sastoje se od ovih dijelova: A) kratkog piščevog životopisa, B) bibliografskog opisa njegovih glavnih djela, C) osnovnih podataka o izabranom tekstu, D) bilježaka koje se neposredno odnose na tekst i E) informacija o drugim piščevim djelima koja su na popisu za školsku lekturu, bilježaka o izdanjima ili eventualnim prijevodima. U čitanci za IV. razred izostavljeni su podaci pod A i B kod autora koji su predstavljeni u čitankama 1, 2 i 3.

151 P. Kolšek i dr.: *Berilo 1* (ur. J. Kos i T. Logar), II, izmijenjeno izdanje, Obzorja, Maribor, 1994.

152 P. Kolšek i dr.: *Berilo 4* (ur. J. Kos i T. Logar), Obzorja, Maribor, 1990.

153 Jedan od takvih udžbenika namijenjen je 3. razredu trogodišnjih srednjih škola: J. Kvas: *Potovanje besed, Književnost 3*, učenik, DSZ, Ljubljana, 1998. Kako se ovo poglavlje ograničava na analizu gimnazijskih udžbenika, ovom se prilikom nećemo njime baviti. U svojoj smo analizi također izostavili *Učenik literarne zgodovine in teorije* J. Kosa (1989), smatrajući ga prije svega znanstvenom povijesti književnosti i teorije, a ne udžbenikom. Izostavljena je i analiza priručnika Z. Božiča *Zlati poljub, Domaće branje v srednji šoli, Delovni zvezek 1* (DSZ, Ljubljana, 1998) jer nije obavezan udžbenik.

154 V. Korošec: *Stežice do besedne umetnosti 2 – delovni zvezek in priročnik za pouk književnosti v 2. letniku gimnazij in drugih srednjih šol*, Rokus, Ljubljana, 1998.

grafičkim i slikovnim prilozima (naslovnicom Kranjske čbelice, portretom Prešerna, slikarskim ostvarenjima slovenskih romantičnih slikara i dr.). Programske/udžbeničke jedinice namijenjene Francetu Prešernu i njegovim djelima (*Slovo od mladosti, Sonetje nesreće, Sonetni venec, Pevcu, Nezakonska mati, Zdravljica i Krst pri Savici*) otvaraju se sličnom (s)likovnom postavom.¹⁵⁵ Nakon tih uvodnih stranica slijede stranice (drukčijeg grafičkog rješenja) koje su namijenjene učeničkom rješavanju pitanja i zadataka te predstavljaju oblik radnih listova. Što se tiče vrsta pitanja i zadataka, najveći broj pripada onima koje se odnose na umjetničke sadržaje, sadržaje iz teorije književnosti i sadržaje iz povijesti književnosti. Njima su obuhvaćena tematska/motivska, stilska i idejna analiza i interpretacija Prešernovih ostvarenja. U radnoj bilježnici nalaze se i zadaci koji uspostavljaju međupredmetne (npr. s nastavom povijesti) i međupodručne veze (npr. s nastavom izražavanja). Želimo li definirati didaktičku svrhu radnih listova, tada ćemo vidjeti da oni mogu poslužiti: a) za usvajanje novoga gradiva (tj. omogućuju samostalan rad učenika u školi i izvan nje, b) za provjeravanje i proširivanje usvojenoga gradiva (kao kontrola usvojenosti/neusvojenosti gradiva) i c) ocjenjivanju učenikova znanja i sposobnosti.

19.2.3. Rezultati analize hrvatskih i slovenskih čitanki/udžbenika

Nakon analize hrvatskih i slovenskih čitanki/udžbenika može se govoriti o dvama značajnim problemima: a) o koncepciji udžbenika i b) o metodičkoj obradi Franceta Prešerna u njima. Govoreći o udžbeniku književnosti za gimnazije, može se reći da nije dokraja riješen problem razgraničenja pojmova čitanka i udžbenik.¹⁵⁶ Iako se u najnovijim izdanjima naziru neki pomaci, učenici i učitelji još uvijek očekuju onu vrstu udžbenika koji bi ih pozivao na komunikaciju s književnim tekstom i koji bi im omogućio stvaralački odnos u nastavnom procesu.

Što se pak tiče drugog problema, tj. metodičkog pristupa i postupaka u obradi Franceta Prešerna, analiza udžbenika je pokazala da u njima nedostaju ili nisu dokraja razrađeni određeni metodički instrumentariji (prije svega instrumentarij koji omogućuje i uvjetuje recepciju umjetničkog sadržaja te onaj koji potiče i organizira

155 Npr. uvodna »duplerica« koja se odnosi na Franceta Prešerna: Iz »oblačića« s imenom i prezimenom pjesnika te godinama rođenja i smrti strelicama su uspostavljeni odnosi između nadređenih i podređenih pojmova (npr. Teme, motivi – bivanjska tematika – ljubezen – narod – poezija, pesniško poslanstvo). Na lijevoj je strani »duplerice« kratak tekst koji se odnosi na faze Prešernova stvaralaštva (pod naslovom Pesniški razvoj), a na desnoj Justinova ilustracija iz 1937. te rukopis Prešernovih *Poezija* iz 1847.

156 Da podsjetimo na njihovu razliku: »Uspješno didaktičko/metodičko oblikovanje udžbenika, zasnovanog na poznavanju zakonitosti učenja te poznavanju i uvažavanju kognitivnih mogućnosti učenika, ogleda se u primjeni raznolikog metodičkog instrumentarija: od instrumentarija koji omogućuje recepciju umjetničkog sadržaja, preko instrumentarija koji se odnosi na razumijevanje, analizu i tumačenje sadržaja do instrumentarija koji je namijenjen samostalnom, istraživačkom, stvaralačkom radu učenika. U suvremeno oblikovanom udžbeniku osobito je istaknuta njegova funkcija samoobrazovanja.« (Benjak, 2001, 113).

različite oblike samostalnog, istraživačkog, stvaralačkog rada učenika). Značenje metodičkog instrumentarija koji omogućuje recepciju povećava se u slučajevima kad pred učenicom stoji književnoumjetničko djelo vremenski udaljeno od njega, kao što je to slučaj s djelom Franceta Prešerna.¹⁵⁷ Već bi samo iz tog razloga valjalo poraditi na osmišljavanju mogućnosti motiviranja učenika za recepciju Prešernovih stihova, pri čemu ne treba zaboraviti na likovne i grafičke predloške koji korespondiraju s književnoumjetničkim predlošcima, a koji bi se mogli naći u udžbeniku, čime bi se umanjile zapreke u učeničkoj recepciji teksta. Stanovite manjkavosti postoje i u koncepciji instrumentarija koji omogućuje razumijevanje, analizu i tumačenje sadržaja. Ne samo da u udžbenicima nedostaju problemski i istraživački zadaci koji bi poticali i usmjeravali učenikov rad te pridonosili razvijanju njegove samostalnosti i samouvjerenosti nego bi oni trebali biti koncipirani na način da se njihovo rješavanje može uključiti u širi kulturni prostor (knjižnice, kazalište, arhivi i dr.).

Analiza metodičkih pristupa i postupaka Francetu Prešernu u hrvatskim i slovenskim čitankama/udžbenicima ukazuje na potrebu većeg uvažavanja književnih interesa današnjeg adolescenta – trebalo bi, naime, posvetiti veću pozornost rješavanju problema približavanja »starog« pjesnika mladoj generaciji.

19.3. Metodički pristupi aktualizaciji Prešernova djela

Otvora se, dakle, pitanje položaja i pristupa »starijoj« književnosti uopće.¹⁵⁸ Složimo li se s Rosandićevim mišljenjem da »S gledišta recepcije (teorije recepcije) tekstovi starijih razdoblja manje privlače pozornost neizgrađenih čitatelja, stavljaju ih pred recepcijske teškoće i zapreke, osobito jezične zapreke. Tekstovi starijih razdoblja traže razvijeniji kulturno-povijesni kontekst, bez kojeg se ne mogu razumjeti poruke teksta« (Rosandić, 1993, 21), tada se nameće zahtjev za pažljivim izborom metodičkog posredovanja. To znači da se zapreke na koje može naići mladi čitatelj s tekstovima »starije« književnosti mogu riješiti specifičnim metodičkim instrumentarijem.

Što se tiče metodičkog pristupa Prešernovu djelu, on bi se trebao temeljiti na postupku aktualizacije poruka koje ono pruža. Time bi se pospješilo buđenje učeničkog interesa za usvajanjem i prisvajanjem pjesnikovih tekstova. Mogućnosti aktualizacije¹⁵⁹ brojne su:

157 Ne zaboravimo – prošlo je već više od 150 godina od prvog izlaska Prešernovih *Poezija!*

158 Iako je uobičajeno da se pod pojmom »starije« književnosti podrazumijeva književnost srednjovjekovlja, humanizma i renesanse, baroka i prosvjetiteljstva, smatramo da današnji gimnazijalac ima slične probleme i u recepciji djela nastalih u razdoblju romantizma, pa i njih uvrštavamo u »stariju« književnost.

159 Treba reći da nekih naznaka o njihovoj primjeni ima u nekim analiziranim udžbenicima, dok ih programi uglavnom ne donose.

- Povod može npr. biti (kulturni) prostor u kojem učenik živi. Prešernovo je ime, naime, prisutno u današnjoj (slovenskoj) kulturi te određene manifestacije (npr. Prešernova nagrada) mogu motivirati učenika za boljim i dubljim upoznavanjem njegova književnog stvaralaštva.
- Izvanškolski oblici nastave (posjet Prešernovu muzeju, rodnoj kući i dr.) zasigurno bi kod učenika izazvali interes za pjesnika.
- Potreba za čitanjem Prešernovih djela može se stvarati i komparativnom interpretacijom tematskih razina njegova pjesništva. Tako bi se npr. Prešernova rodoljubna poezija najprije mogla postaviti u književnopovijesni kontekst pa usporediti sa suvremenom poezijom novijeg razdoblja.
- Upoznavanje bogatstva oblika Prešernove poezije moralo bi se u nastavnom procesu naglasiti na način da ih učenik recipira kao sastavni dio evropske kulture uopće. To je moguće učiniti uvođenjem tzv. istraživačko-komparativne metode u sklopu problemske nastave.
- Upotreba Prešernovih tekstova kao lingvometodičkih predložaka (na tragu načela integracije različitih područja nastave prvoga jezika) zasigurno bi pridonijela životnosti i zanimljivosti nastave jezika i izražavanja.
- Literarno-likovna, literarno-glazbena i povijesno-stilska korelacija, koje proizlaze iz teorije međupredmetnih veza, odnosno načela korelacije, pruža nebrojene mogućnosti kako u učenikovu recipiranju Prešernova djela tako i u njegovoj aktualizaciji.
- Uspoređenje s modernim svjetonazorom može se uspostaviti i primjenom učeničkog kritičkog dijaloga o povijesnoj uvjetovanosti Prešernovog svjetonazora.
- Osobita bi se pozornost trebala posvetiti metodama kojima se provjerava recepcija Prešernova teksta: one bi morale obuhvatiti raznolike oblike, od anketa, pismenih radova učenika do diskusije.
- Upute namijenjene učeničkom samostalno usmjerenom čitanju Prešerna trebale bi sadržavati i zadatke istraživačko-komparativnog karaktera.
- Izbor iz suvremene književnoznanstvene literature (književnopovijesne, književnoteorijske i književnokritičke) o Prešernu (koji se može primijeniti u različitim fazama i oblicima nastave) može također pridonijeti boljoj učenikovoj komunikaciji s djelom »starije« književnosti.

Bez obzira na to što analizirani programi predlažu tematski/motivski, žanrovski i povijesnostilski pristup stvaralaštvu Franceta Prešerna, osmišljeni postupci aktualizacije zacijelo će pridonijeti uspješnijoj motivaciji učenika za čitanje Prešerna, recepciji njegova djela, komunikaciji s njim i razvijanju kritičkog stava u njegovu vrednovanju.

Provedeno istraživanje, tj. analiza hrvatskih i slovenskih nastavnih programa i čitanke/udžbenika ukazuje na ove zaključke:

- a) Nastavni programi i čitanke/udžbenici koji su bili u upotrebi sredinom 90-ih godina prošloga stoljeća u gimnazijskoj nastavi književnosti ne zadovoljavaju u svemu zakone koji proizlaze iz zahtjeva teorije programiranja, teorije didaktičkog prijenosa, spoznajne teorije, teorije recepcije, teorije komunikacije i teorije stvaralaštva.
- b) U izboru književnih sadržaja trebalo bi voditi više računa o književnim interesima učenika, njihovim recepcijskim i kognitivnim mogućnostima (recepcijskom spremnošću) te o ciljevima i zadacima književnog odgoja i obrazovanja. Što se ovih zahtjeva tiče, zanimljivo je da i hrvatski i slovenski programi ističu kao temeljni cilj književnog odgoja i obrazovanja – odgojiti budućeg čitatelja. Autori programa upravo bi zbog toga morali veću pozornost posvetiti onim kriterijima koji će to i omogućiti (npr. recepcijski kriterij i kriterij zanimljivosti). Valja, dakle, izbjegavati jednostranost ili isključivost u primjeni izbora književnih sadržaja, odnosno u suvremenom programiranju potrebno je uspostaviti komplementaran odnos kriterija.
- c) Što se udžbenika tiče, oni su i u Hrvatskoj i u Sloveniji prošli zanimljiv put od hrestomatija, odnosno reproduktivnog tipa udžbenika do prvih recepcijsko-stvaralačkih udžbenika književnosti. Iako je, dakle, posljednjih desetljeća učinjen stanovit pomak u osuvremenjivanju osnovne školske knjige, još uvijek postoje stanovite manjkavosti u njihovu metodičkom ustrojstvu. Pritom se misli na ili izostanak ili nedovoljnu prisutnost nekih vrsta metodičkih instrumentarija kojima bi se pospješila učenikova motivacija, recepcija i interpretacija književnih sadržaja, osobito onih koji pripadaju »starijoj« književnosti.
- d) Što se tiče aktualizacije, termina koji je teorija nastave uspostavila ima već tri desetljeća, on bi se morao sustavnije provoditi u književnom odgoju i obrazovanju. Sustavnim provođenjem (i programskim i udžbeničkim) toga načela moglo bi se i djelo Franceta Prešerna, djelo koje pripada prošlosti, približiti senzibilitetu današnjeg primaoca/učenika. Naime, nesumnjivo je da su mnogi njegovi stihovi i danas aktualni, samo što bi trebalo naći načine da ih kao takve doživi i današnji mladi čovjek.
- e) Suvremena nastava književnosti učenika shvaća kao subjekta u nastavnom procesu. Osobita se pozornost posvećuje njegovoj kreativnosti. Razvijanju njegove samostalnosti, spontanosti, originalnosti i osobnosti pridonijet će uvođenje onih metodičkih postupaka koji će omogućiti i poticati njegov samostalan istraživački rad.

Ovo je istraživanje provedeno u nadi i želji da u skoro vrijeme nastupe određene promjene/izmjene u programiranju, udžbeničkoj literaturi i nastavnom procesu koje će pridonijeti da Franceta Prešerna prihvati, zavoli, razumije i vrednuje nova generacija mladih.